

BRONZA QO'NG'IZLAR OILASI VAKILLARINING BIOEKOLOGIYASI

Usanov Ulug'bek Nurulla o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Mardiyeva Sevinch Xusanxon qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Bronza qo'ng'izlari, tilla qo'ng'izlar (Cetonini) — plastinka mo'ylovli qo'ng'izlar oilasining kenja oilasi. Ustki qanotlari metall tusda tovlanib turganidan tilla qo'ng'izlar deb ham ataladi. Ustki qanotlarining ikki yonida tirqishlari bo'ladi. Bronza qo'ng'izlari uchganida ostki qanotlari ana shu tirqishdan chiqib yoyiladi, ustki qanotlari yoyilmasdan qorni ustida taxlanib turadi.

Kalit so'zlar: Achchiq bronza qo'ng'izi, Marmar bronza qo'ng'izi, Oltin bronza qo'ng'izi, Kongo bronza qo'ng'izi, Yashil bronza qo'ng'izi.

ABSTRACT

Bronze beetles, golden beetles (Cetonini) are a subfamily of the plate-whiskered beetle family. They are also called golden beetles because of the metallic color of their upper wings. The upper wings have slits on both sides. When bronze beetles fly, the lower wings spread out of this slot, and the upper wings remain unspread on the abdomen.

Keywords: Bitter Bronze Beetle, Marble Bronze Beetle, Gold Bronze Beetle, Congo Bronze Beetle, Green Bronze Beetle.

Bronza qo'ng'izlar oilasi vakillarining uzunligi 1 smdan 10 smgacha boradi. Ularning ko'pchiligi tropik mintaqalarda tarqalgan, ayniqsa tropik Afrika va Janubiy Osiyo mamlakatlarida keng tarqalgan. Mamlakatimizda esa bronza qo'ng'izlarning 12 ta tarqalgan. Tog'li hududlarda ayniqsa yashil bronza qo'ng'izi (*Netocia Marginicollis*) va paxmoq bronza qo'ng'izi yoki olenka (*Epicometis turanica*) tarqalgan. *Epicometis turanica* bir tomondan o'simliklarning gulini yeb qishloq xo'jaligiga zarar yetkazsa, ikkinchi tomondan gullarni changlatib foyda keltiradi. Bronza qo'ng'izlarning qurtlari chiriyotgan yog'ochlar, kompostlar, o'rmon to'shalmasida, ayrim turlari chumolilar va kemiruvchilar inida rivojlanadi. Ayrim bronza qo'ng'izlar (mas, olenka) ekinlarga

ziyon keltiradi. Ustki tarafidagi qanotlari yaltiroq tusda tovlanganib turganligi sababli tilla qo'ng'izlar deb nomlangan. Ustki tarafidagi qanotlarining ikki yonida tirqishlari mavjud. Tilla qo'ng'izlar uchganida ostki tarafidagi qanotlari ana o'sha tirqishlaridan chiqib yoyiladi, ustki qanotlari esa yoyilmay qorni ustida taxlanib turadi.

Rangi tufayli u bronza qo'ng'izi deb ham ataladi. U qora rangga ega, ammo nur sinishi sababli bronza rangni aks ettiradi. Ba'zan **Bronza qo'ng'izi** ko'lmakda to'kilgan benzin rangini eslatadi. Ularning asosiy xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

tana uzunligi 1 dan 3 santimetr gacha

- tana kengligi 8 dan 11 mm gacha
- parvoz paytida ochilmaydigan qattiq elitra, bu may qahramonini may qo'ng'izidan ajratib turadi
- shaffof qanotlarni kengaytirish uchun qattiq elitrada yon teshiklarning mavjudligi

Bronza qo'ng'izi parvozdan oldin elitrani ochish yoki ko'tarish kerak emasligi sababli, qo'ng'iz darhol havoga ko'tariladi. U yerda ko'pgina boshqa hasharotlarga qaraganda bular uchun osonroqdir. Ochilgan elitra parvozni sekinlashtiradi. Bronza qo'ng'izining urg'ochilari tez va uzoq masofalarga harakat qilishadi.

Yerda, aniqrog'i o'simliklarda bronza qo'ng'izlari sekin va harakatsizdir. Qo'ng'iz bir gulda taxminan 2 hafta turishi mumkin. Yog'ingarchilik paytida hasharotlar pastga tushib va yerga kirib ketadi.

Bu hasharotlar iliq, quyoshli ob-havoni yaxshi ko'radilar. Shunday qilib, qo'ng'izlar eng faoldir. Ularning parvozi tez, ammo hasharotlar beozor hisoblanadi. Ba'zan, qo'ng'izlar odamlar atrofida uchishga vaqt topolmaydilar. To'qnashuvdan so'ng bronza qo'ng'izlar orqa tomoni bilan tushib, qiyinchilik bilan ag'darilib, yana ko'tariladi.

Rossiya bronza qo'ng'izlarining 5 ta kichik turi mavjud. Ularning har biri rang bilan farq qiladigan bir nechta shakllarga ega. Farqlanadigan xususiyatlari - tana quroli borligi yoki yo'qligi hisoblanadi. Umuman olganda, taxminan 20 ta farqlari mavjud. Sayyoramizda bronza qo'ng'izlarining 4 mingga yaqin turi mavjud. Ularning aksariyati tropik mintaqalarda tarqalgan.

Klassifikatsiya:

Tip: Bo'g'imoyoqlilar (Arthropoda)

Kenja tip: Traxeyalilar (Tracheata)

Katta sinf: Hasharotlar (Insecta)

Sinf: Ochiq jag'lilar (Insecta-Ectognatha)

Turkum: Qattiq qanotlilar yoki qo'ng'izlar (Coleoptera)

Tur: Achchiq bronza qo'ng'izi

Marmar bronza qo'ng'izi

Oltin bronza qo'ng'izi

Kongo bronza qo'ng'izi

Yashil bronza qo'ng'izi

Achchiq bronza qo'ng'izi turlarining vakillari Rossiyaning janubiy mintaqalarida va unga yaqin mamlakatlarda keng tarqalgan. Bronza qo'ng'izining tanasi uzunligi 1,3 santimetrdan oshmaydi. Yosh bronzalarning tanasi oq villi bilan qoplangan va o'tkir hidli bo'ladi.

Marmar bronza qo'ng'izi. Hasharotning uzunligi 2,7 santimetrga teng. Turning nomi qora va bronza rang bilan bog'liq bo'lib, u notekis, oqish chiziqlar bilan qoplangan. Ular qora marmar ustidagi tomirlarga o'xshaydi. Bu bronza qo'ng'izi o'rmon-dasht zonasida joylashib, chirigan tanalari ko'p bo'lgan plantatsiyalarni tanlaydi. Ulardan qo'ng'iz oziqlanishi mumkin bo'lgan sharbat oqadi. Shuning uchun marmar bronza qo'ng'izi zararsiz hisoblanadi.

Oltin bronza qo'ng'izi. Nomidan ko'rinib turibdiki, bu hasharotlar elitrasi sariq metall rangida yaltiraydi. Bu qo'ng'izning uzunligi 2,3 santimetrdan oshmaydi. Oltin bronza qo'ng'izining vakillari qora tuproqli joylar, bog'lar va sabzavotlar ekilgan maydonlarda ko'plab uchraydi. Oltin bronza qo'ng'izi yeyishni juda yaxshi ko'radi, shuning uchun bu zararli zararkunandadir. U o'simliklar hosilini yeb ziyon keltiradi.

Kongo bronza qo'ng'izlari asosan tropik mintaqalarda keng tarqalgan. Bu qo'ng'izlar qora, sariq, to'q sariq, qizil ranglarda bo'ladi. Qo'ng'izlar katta butalar va daraxtlarda yashaydi va ularning mevasi, barglari va gullari bilan oziqlanadi. Shunday qilib Kongo qo'ng'izlari atigi 2 oy yashaydi.

Yashil bronza qo'ng'izi usti silliq, uzunligi 3 santimetrga yetadi va yashil rangli bo'ladi, ba'zida ko'k va qizil ranglarda ham uchrab turadi. Bu qo'ng'iz katta tanali devorlarda ko'p uchraydi. Yashil bronza qo'ng'izining qobig'i yashil rangda yaltirashidan boshqa qo'ng'izlardan osongina ajratib olish mumkin.

Mo'tadil iqlim mintaqasida yashaydigan bronzalar bahorning oxiridan boshlab maksimal 4,5 oygacha faol bo'ladi. Shu bilan birga ularning yashash muddati 2 yilni tashkil etadi. Ularning rivojlanishi tuxumdan boshlanadi. Ularni kompost uyumlari, chumolilar uyasi, qora tuproqlarga qo'yadi. Keyin qo'ng'izning lichinkasi rivojlanadi. Lichinkalar 2 haftadan keyin tuxumdan chiqadi. Lichinkalar dastlab oq rangda bo'lib, keyinchalik sariq rangga aylanadi va yarim oy shaklida buraladi. Qurtlar bu davrda 6 sm uzunlikda bo'ladi. Ularning lichinkasiga tulki va bo'rsiqlar ziyon keltiradi (tuxum qo'yilgan chumolilar inini buzib). Lichinkalar ozig'i birinchi sovuq tushgunga qadar mo'l bo'ladi. Shundan so'ng ularning rivojlanishidagi oxirgi bosqich - qo'ng'izlik davri boshlanadi. Qo'ng'izlar bahorning oxirlariga kelib chiqa boshlaydi. Bu davrda ularning asosiy dushmani yirtqich qushlar hisoblanadi.

Qo'ng'izlarning lichinkasi yerni yumshatib, o'lik o'simliklarni qayta ishlashni tezlashtiradi va tuproqning unumdorligiga katta hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Бей-Биенко Т.Я. Общая энтомология. Изд.2. Изд.3. М.: Высшая школа, 1966 г., 496 сез.
2. Дадаев С. Фойдали хашаротлар. Тошкент. «Низомий номидаги ТДПУ» 2002й., 130 бет
3. Dadayev S.D., Dadayeva G.S. Umurtqasizlar zoologiyasidan o'quv – uslubiy majmua. Guliston. 213 y., 476 bet.
4. Дадаев С.Д. Ўзбекистонда бошоқли дон экинларига зарар келтирувчи хашаротлар ва уларга қарши кураш чоралари. Ўқув-услубий қўлланма. Гулистон, 2011й., 132 бе
5. О. Mavlonov, Sh. Xurramov, X. Eshova “Umurtqasizlar zoologiyasi”
6. uz.petmynet.ru internet sayti
7. Wikipedia.org internet sayti